

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE “BİRİK-” VE “TOPLA-” FİİLLERİNİN EŞDİZİMLİLİK AÇISINDAN GÖRÜNÜMLERİ

Views of The Verbs “bırak-” and “topla-” in Turkish from The Point of View of Collocation

Yeter TORUN ÖĞRETMEN¹

Esin AL²

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, ytorun@cu.edu.tr, orcid.org/ 0000-0003-3665-2775

² Arş. Gör, Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, esin.al@hotmail.com, orcid.org/ 0000-0001-7581-9529

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 30.07.2021
Kabul/Accepted: 02.09.2021

DOI:10.20322/littera.976531

Anahtar Kelimeler

birik-, topla-, çokluk, eşdizim.

ÖZ

Bu çalışmada çokluk kavramı, Türkiye Türkçesinde “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-” ve “toplattır-” fiilleri ve bunların birlikte kullanıldıkları isimlerin özellikleri bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemede aynı kavram alanına aitmiş gibi düşünülen “birik-” ve “topla-” fiillerini birbirlerinden ayıran dikkate değer farklar tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda aynı kavram alanına yönelik bu fiillerin eşdizimlilik ve sıklık özellikleri açısından ele alındığında farklı anlam ve eşdizimlilik ilişkileri sergilediği, kullanım alanı ve sıklıklarında farklılıkların olduğu görülmüştür.

Keywords

birik-, topla-, plural, collocation.

ABSTRACT

In this study, the conceptual of plural has been evaluated in the context of “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-”, “toplattır-” verbs and the properties of nouns used with these verbs. In the study, remarkable differences have been identified that distinguish the verbs “birik-” ve “topla-”, which are thought to belong to same conceptual field. As a result of the study, it has been observed that these verbs, which are the subject of the research, form different meanings and collocations, and there are differences in their usage area and frequency.

Atıf/Citation: Torun Öğretmen, Y., E. Al (2021), “Türkiye Türkçesinde “Birik-” ve “Topla-” Fiillerinin Eşdizimlilik Açısından Görünümleri”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1561-1579.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yeter TORUN ÖĞRETMEN, ytorun@cu.edu.tr, Esin AL, esin.al@hotmail.com

GİRİŞ

Adların işaret ettiği canlı cansız tüm varlıklar özünde teklik yahut çokluk olma bilgilerini de taşırlar. Yani varlıklar yeryüzünde kapladıkları alanda ya tek olarak ya da çok sayıda bulunurlar. Türkçede sayı, sözcüğün işaret ettiği kavramın tek yahut çok olma durumlarını gösteren hem leksik hem gramatikal bir kategori olarak görülmektedir (Korkmaz, 2014: 273-274). Dünya dillerinin bir kısmında sayı teklik, çokluk ve tesniye olmak üzere üç şekilde değerlendirilirken bir kısmında da yalnızca teklik ve çokluk olarak ele alınmıştır (İlhan, 2009: 13). Hatta bazı dillerde ikili çokluk, az çokluk, çok çokluk ayrımlarının olduğu da görülebilmektedir (Uzun, 2004: 119). Araştırmacılar çokluk kategorisini daha çok isimlerle ilgisi bağlamında ele almışlar ve bu ilgi, teklik, belirli yahut belirsiz çokluk biçiminde kurulmuştur (Korkmaz, 2014: 274). Sayı isimleri, belirli çokluklara işaret etmektedir; bununla beraber belirsizlik sıfatı ve zamirleri ve de nicelik bildiren zarflar görece, belirsiz bir çokluğa işaret eder (Torun, 2014: 295). Biçimbirim olarak ise Türkiye Türkçesi bağlamında +IAr çokluk işaretleyicisi kullanılmaktadır. Çokluk kategorisi işaretleyicisi olan +IAr; topluluk yahut sınıfa ait olanların tamamını göstermek, seslenme-ünlem, saygı-nezaket, benzetme, abartı, tür ismi oluşturmak, genelleme yapmak, ikileme yapmak, pekiştirmek vb. işlevleri işaretlemek için de kullanılmaktadır (İlhan, 2009: 83-94). Bununla beraber *alay*, *ordu*, *sürü*, *bölük*, *sınıf*, *millet* gibi topluluk isimleri da kavramsal olarak çok olmayı kapsamaktadır. İsimlerin yanında fiillerin bazıları kavram alanı olarak çokluğu da içerisinde barındırır. Türkçede *topla-*, *biriktir-*, *derle-*, *çoğal-*, *yığ-* gibi fiiller kavramsal olarak ve birlikte kullanıldığı isimlerle ilgisi bağlamında çokluğa işaret edebilmektedir. Bu bağlamda Türkçenin hem tarihî hem çağdaş dönemlerinde çokluk kavramıyla ilgili çokça fiil bulunmaktadır (Torun, 2014: 296).

Türkçede sayı ve çokluk kavramı konusu sözdizim, sözlükbirim ve biçimbirimler açısından kapsamlı incelemelere konu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada amaç, sayı ve çokluk kategorisini bütünüyle sunmak değildir. Bu çalışmada çokluk kavram alanıyla ilgili olan “birik-” ve “topla-” ve bu fiillerin türevleri “biriktir-”, “biriktirt-”; “toplat-” ve “toplattır-” fiillerinin Türkiye Türkçesinde birlikte kullanıldığı isimlerle eşdizimlilik özellikleri açısından görünümünü değerlendirmek amaçlanmıştır.

Çalışmaya konu fiillerin ilki olan “birik-” fiilinin sözlüklerdeki görünümüne bakıldığında; Clauson, fiilin *bir* isminden geldiğini ve “bir araya gelmek, bir olmak” anlamlarında kullandığını ifade etmiştir (1972:363). Fiilin etimolojisi ile ilgili yapılmış diğer değerlendirmelerde araştırmacılar, *bir+ik-* biçiminden geliştiğini söylemektedirler (Gülensoy, 2007: 149; Nişanyan, 2008: 102). Clauson fiile ilk kez Uygurca Budist metinlerde rastlandığını tespit etmiştir (*terih yinçge savlarda bilge biligleri birikmiş [derin ince sözlerde bilge bilgileri birikmiş]*) (1972: 363). Keza fiil, Kutadgu Bilig’de *birikmek*, *toplanmak*, *bir olmak* anlamlarında yer almaktadır (Arat, 1979: 92). Fiil, *birikmek*, *yığılmak*, *toplanmak* anlamlarında Harezmi Türkçesinde de kullanılmıştır (2012: 100). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hem *birik-* hem *birikdür-* biçimlerinde *birleşmek*, *bir araya gelmek*, *ittihat etmek* anlamlarında görülmüştür (TarSöz, 2009, I: 594). Çatı eki ile genişletilmiş biçimi *birikdür-* fiili de *biriktirmek*, *toplamak* anlamlarında Karahanlı Türkçesi (Arat, 1979: 92) ve Harezmi Türkçesinde (Ünlü, 2012: 101) tespit edilmiştir. Fiil, *biriktir-*, *biriktür-*, *birikdür-* biçim çeşitliliği ile Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde

tevhit et-, birleştir- anlamları ile görülmüştür (TarSöz, 2009, I: 595). Kimi çağdaş Türk Lehçeleri değerlendirildiğinde ise fiilin görünümleri şöyledir: Başkurt Türkçesinde *bërk-* “birikmek, bir yere toplanmak” (Özşahin, 2017: 76), Özbek Türkçesinde *birik-* (Yusupova, 2018: 88), Tatarca *bërgöv* (Ehmetyanov, Möhemmetdinov, Nurieva, Ganiev, 2014: 62), Yeni Uygur Türkçesi *birik-* (Necip, 2008: 44).

Türkiye Türkçesi bağlamında “birik-” fiilinin, **1. Toplanıp yığılmak. 2. Bir araya gelmek, toplanmak. 3. Birbirine eklenip çoğalmak** (TS, 2011: 356) olmak üzere üç ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çatı eki ile genişletilmiş biçimi “biriktir-” fiilinin de **1. Toplayıp yığmak. 2. Bir şeyi ölçülü kullanarak arttırmak, tasarruf etmek. 3. Öğrenme, yarar sağlama vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek, koleksiyon yapmak** (TS, 2011: 356) olmak üzere üç ayrı anlamda kullanımı olduğu görülür. Fiil-tamlayıcı ilişkisi açısından *birik-* fiilinin, yönelme (+e) ve bulunma (+DA) durum ekli tamlayıcılar ile beraber kullanımları vardır (Kahraman, 1996: 107). Ayrıca fiil, Türkiye Türkçesinde *başına birik-, içinde birik-; başına biriktir-* örneklerinde de olduğu gibi anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılarda da yer almaktadır (Öztürk, 2008: 975).

Bu çalışma kapsamında ele alınan “topla-” fiilinin sözlüklerdeki görünümlerine bakıldığında Clauson, sözcüğün *top* isminden gelerek *bir araya getirmek, derlemek* anlamlarında kullanıldığını belirtmiş ve Eski Türkçe *yığ-* fiili ile denkliliğine işaret etmiştir (1972: 440). *Topla-* fiilinin Eski Türkçede kullanılmadığına dikkat çeken Gülensoy, “bir araya getirmek, devşirmek, dağınıklıktan kurtarmak” anlamlarını vermiş ve fiilin “şişmek, kabarmak” anlamlarına gelen **to-* fiil köküne eklenen-p+ fiilden isim yapma eki ile oluştuğunu söylemiştir (2007: 913). Nişanyan sözcüğün ilk kez Lehçe-i Osmanî’de karşılaşılan örneklerine yer vermiş ve sözcüğün kökeni için *top* ismine işaret etmiş ve-İA+ isimden fiil yapma eki ile türeyerek oluştuğunu belirtmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/?k=toplamak> , erişim tar.:14.07.2021). Tarihî Türk lehçelerinde kullanılmalarına rastlanmayan *topla-* fiili ve türevlerine, Lehçe-i Osmanî’ye gelinceye kadar, Eski Anadolu Türkçesini yansıtan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü’nde de rastlanmamıştır.

Kimi çağdaş Türk Lehçeleri değerlendirildiğinde ise fiilin görünümleri şu şekildedir: Başkurt Türkçesinde *tupla-* “toplamak, yığmak, kümelemek, birikim yapmak” (Özşahin, 2017, s. 76), Özbek Türkçesinde *topla-* (Yusupova, 2018, s.583), Tatarca *tuplav* (Ehmetyanov, Möhemmetdinov, Nurieva ve Ganiev, 2014: 317), Yeni Uygur Türkçesi *toplî-* (Necip, 2008: 420).

Türkiye Türkçesi bağlamında bakıldığında *topla-* fiilinin, **1. Bir araya getirmek. 2. Devşirmek. 3. Devşirip kaldırmak. 4. Dağınıklıktan kurtarmak. 5. Bir araya getirmek, düzene sokmak, düzeltmek. 6. Artırıp biriktirmek. 7. Hizmete çağırarak. 8. Vergi veya başışı verecek olanlardan almak. 9. Şişmanlamak, kilo almak. 10. Çıban, yara irinlenmek. 11. Sayıları veya nicelikleri birbirine ekleyip toplamını bulmak** olmak üzere on bir ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir (TS, 2011: 2367). Fiil-tamlayıcı ilişkisi açısından söz konusu fiil, eksiz, yükleme (+I), yönelme (+e), bulunma (+DA), çıkma (+DAN) ve araç (+IA) durum ekli tamlayıcılar ile beraber kullanılmaktadır (Kahraman, 1996: 274). Ayrıca fiilin Türkiye Türkçesinde *ağzını topla-, akıl topla-, akılda topla-, aklını başına topla-, aklını topla-, cesaret topla, dikkat topla-, dişlerini toplayama-, elinde topla-, kafasını topla-, taşı tarağı*

topla- örneklerinde olduğu gibi anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılarda da kullanımı söz konusudur (Öztürk, 2008: 1020).

1. Yöntem ve Örneklem

Türkiye Türkçesinde “birik-” ve “topla-” fiilini isimlerle eşdizimlilik özellikleri açısından ele alan bu çalışmada, Türkçe Ulusal Derlem’den yararlanılmıştır. Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış TÜBİTAK tarafından desteklenen “Türkçe Ulusal Derlem (TUD)”, Mersin Üniversitesi dilbilim uzmanları tarafından geliştirilip uygulamaya sunulmuş bir çevrimiçi derlemdir (Karaoğlu, 2014: 181). 2008 yılında başlanan 50 milyon sözcüklük genel amaçlı bu çalışma; yazılı, sözlü ve hem yazılı hem sözlü kaynakları tarayabilmek olanağı sunan eş-zamanlı bir derlemdir (<https://v3.tnc.org.tr/tnc/about-tnc>).

Bu çalışmada öncelikle TUD’da “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-” ve “toplattır-” fiilleri taranmıştır. “birik-” 3 örnekte, “biriktir-” 61 örnekte, “biriktirt-” 1 örnekte; “topla-” 843 örnekte, “toplat-” 5 örnekte ve “toplattır-” 2 örnekte olmak üzere 915 örnekli bir veri tabanı oluşturulmuştur. Makale boyutlarını aşacağı düşüncesiyle en fazla tespit edilen “topla-” fiilinin kullanıldığı 843 örnek arasından 100 tanesi rastlantısal olarak seçilmiş ve çalışmanın veri tabanı oluşturulmuştur. Çalışmaya konu olan fiillerin birlikte kullanıldıkları isimler tespit edilmiş ve bunların TUD veri tabanında tespit edilen tanıklarından 10 tanesine çalışmada yer verilmiştir.

Çalışma bağlamında incelenen veriler, Türkçe Sözlük (2011)’te yer alan anlamlar dikkate alınarak tasnif edilmiş, Türkçe Sözlük’teki anlamları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. Bulgular ve Yorumlar

2.1. birikmek / biriktirmek/biriktirtmek

2.1.1. birikmek

TUD’dan elde edilen veriye göre “birik-” fiiline 3 örnekte rastlanılmıştır. Fiilin, Türkçe Sözlük’te kullanım sıklığı sırasına göre ilk sırada yer alan toplanıp yığılmak anlamına çalışmanın veri tabanında rastlanmamıştır. Sözlükte 2. sırada yer verilen bir araya gelmek, toplanmak ve 3. sırada yer verilen birbirine eklenip çoğalmak anlamlarına ise çalışmanın veri tabanında sıklık sırası tam tersi olacak biçimde rastlanmıştır. Toprak, zehirli madde gibi somut, biçimce tekil ancak kavram alanı olarak çokluk anlamını da içerisinde barındıran isimler ile beraber kullanıldığı görülmüştür. Aşağıda “birik-” fiilinin çalışma verisinde rastlanan anlamları ve örnek cümleler yer almaktadır.

2.1.1.1. Bir araya gelmek, toplanmak

Çalışma verisinde bir araya gelmek, toplanmak anlamına bir örnekte rastlanmıştır. Söz konusu örnekte fiilin beraber kullanıldığı isim somut ve kavramsal olarak çokluğu da kapsamaktadır. Üzerine aldığı +IAr eki ise ismin işaret ettiği kavramın çeşitliliğine vurgu yapar.

MÖ 2000 yıl kadar gerilere giden birçok Çin uygarlığının yer aldığı bu havzada, özellikle eski jeolojik dönemlerde rüzgâr etkisi ile taşınıp birikmek/depolanmak suretiyle oluşmuş Lös Platosu'nun yüzlerce metre kalınlığında "pudra" gibi "lös" toprakları üzerindeki seyrek orman örtüsü ve yoğun step vejetasyonunun aşırı kullanımlar sonucu kaybı ile birlikte kısa sürede hem rüzgâr hem de şiddetli su erozyonuna maruz kalmış ve bir dönemin yine refah ve uygarlık vadisi durumunda olan Sarı Irmak Vadisi yaşanmaz hale gelmiştir

2.1.1.2. Birbirine eklenip çoğalmak

Çalışma verisinde birbirine eklenip çoğalmak anlamına iki örnekte rastlanmıştır.

Toprakta uzun süre kalan biyosid'lerin bileşimindeki bazı zehirli maddeler yavaş yavaş da olsa bitkilere, bitkilerden de onları yiyen canlılara geçerek, canlıların bünyesinde birikmek suretiyle zararlar meydana getirmektedir.

Alıyorsun, ediniyorsun, birikiyorsun; birikmek güzel bir şey.

2.1.2. biriktirmek

TUD'dan elde edilen çalışma verisine göre “biriktir-”fiiline 61 örnekte rastlanmıştır. Fiilin Türkçe Sözlük'te yer alan 1. toplayıp yığmak, 2. bir şeyi ölçülü kullanarak artırmak, tasarruf etmek ve 3. öğrenme, yarar sağlama vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek, koleksiyon yapmak anlamlarının tamamına çalışma verisinde de rastlanmıştır. Bu anlamların veri tabanındaki sıklık sırası şu şekildedir: 3¹>2>4>1. Fiil; ölüm, acı, hatıra, bilgi, değer, enerji, güç, öğrendikleri, hayat, anı, hınç, sevap, geçmiş soyut isimler ile eşdizimli kullanılabildiği gibi kartpostal, haberler, para(!)-altın-dolar-sermaye-, su, besin maddesi, kabuk, çizgi roman-kitap-dergi, misket, insan, kupon, hediye, görüntü, kan, söz, sadaka somut isimler ile de kullanılmaktadır. Soyut olsun somut olsun fiilin beraber kullanıldığı isimler ya kavramsal olarak çokluk da iletmektedir yahut +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmaktadır. Kavramsal olarak çokluk da iletken isimlere (anı/anılar) çokluk eki getirdiği örneklerde ise çokluk eki çeşitliliği işaretlemiştir. Aşağıda “biriktir-” fiilinin çalışma verisinde rastlanan anlamları ve örnek cümleler yer almaktadır.

2.1.2.1. Toplayıp yığmak

Çalışma verisinde toplayıp yığmak anlamına beş örnekte rastlanmıştır.

Susuz bitkileri elle taşınan suyla sulamak, yerini barajlar inşa edip suları biriktirmek ve bu suları da kanal kazarak tarlalara getirmeye bırakmıştır.

Yeraltı gövdelerinin temel fonksiyonları arasında; çok yıllık bir yaşamı sağlamak, yedek besin maddesi biriktirmek ve vegetatif üremeye yardımcı olmak gelir.

¹ Rakamlar, söz konusunu anlamın Türkçe Sözlük'te verilme sırasındır.

Ancak, burada bilgi yönetiminden kasıt, gerçekten işe yarayacak "bilgi" ile "verileri" birbirinden ayırabilmek; şirket için faydalı olacak bilgileri özümseyebilecek sistemler geliştirebilmek; bilgi yönetimini "bilgi biriktirmek" olarak algılamadan, şirket performansını artırıcı şekilde kullanabilmektir.

Hiçbir şeyi şu koca kafamda biriktirmek istemiyorum.

Çok güzelmiş" ifadesinden, istemediğiniz halde evde biriktirmek zorunda kaldığınız hediye yığınlarından ve bu şekilde bir çevre kirliliği de yaratmaktan...

2.1.2.2. Bir şeyi ölçülü kullanarak arttırmak, tasarruf etmek

Çalışma verisinde bir şeyi ölçülü kullanarak arttırmak, tasarruf etmek anlamına 21 örnekte rastlanmıştır. 21 örneğin 18 tanesinde fiil, somut ve biçimce teklik ama kavram alanı olarak çokluğa da işaret eden para (sadaka, dolar) ismi ile beraber kullanılmıştır. Kalan 3 örneğin ikisinde ise para ismi düşürülerek kullanılmıştır. Aşağıda ilgili 10 örnek yer almaktadır.

Kendi otel paralarını zor çıkartırken, benim için ameliyat parası biriktirmek isteyenler bile oldu.

Böylesi kölelerin belli bir bağımsızlığı vardı; kendi hesaplarına çalışıyorlar ve azatlıkları için para biriktirmek imkânına sahip oluyorlardı.

Emperyalist ülkelere gelen göçmen işçilerin ilk düşünceleri; belli bir zaman bu ülkelerde çalışıp para biriktirmek, ülkelerinde kendisini ekonomik olarak güvenceye alacak yatırımlara yönelmekti.

7 yıl para biriktirmek, 6 yıl inşaat eder.

Hele okyanus aşırı, kıtalar ötesi, büyük yolculuklar! Bu tür gezilere katılabilmek için özveriyle çalışıp para biriktirmek gerekiyor.

Para biriktirmek önemini yitirmemiştir ama burada her şey pahalıdır.

Sade yaşamak" ve "biriktirmek", tarım toplumu insanların yaşama biçimi olmuştur.

Avrupa'ya gelişlerinde tek gaye; para kazanmak, biriktirmek ve yakın bir gelecekte kendi yurtlarına dönmektir.

İşler tıkrındayken (sıkıntılara rağmen) gününü gün etmek ve arada biraz para biriktirmek, her tür çalkalanmada (sıkıntılar bir yana) "arada bizim cebimize de bir şeyler girer" diyerek beklentilere girmek ve her durumda (sıkıntı olsun, olmasın) girişimci ruhu temsil etmek; orta sınıflara atfedilen birer değer ve işlev aslında.

Birinci şıkta meselâ elindeki parayı altına çevirip saklamak, biriktirmek isteyen bir kimseye de -miktar şartını yerine getirince- altın tediye edilecektir; oysa ikinci şıkta mesela sadece dış memleketlere borcunu ödemek isteyen bir kimseye bu hak tanınacaktır.

Bundan dolayı Puriten çok kazanmak, çok biriktirmek için boş zamanlarda da çalışır.

2.1.2.3. Öğrenmek, yarar sağlamak vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek

Çalışma verisinde öğrenmek, yarar sağlamak vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek anlamına 25 örnekte rastlanmıştır. Fiilin birlikte kullanıldığı isimler hem soyut hem de somut isimlerdir. Bu isimler kavramsal olarak çokluğu da kapsamışlardır, çokluğa işaret etmedikleri durumlarda ise +IAR çokluk eki ile çoğullaştırılmışlardır. Aşağıda ilgili 10 örnek yer almaktadır.

Böyle kısa süreli zaman dilimine sıkışık yaşamak zorunluluğu iki davranışı birlikte geliştiriyor: Kısıtlı harcamalarla sade yaşamak ve kazanılmış değerleri biriktirmek.

Şimdi bu avare saatin bütün nimetlerini, huzurla genişlemiş ruhunda toplamak, biriktirmek, kaderin kendisine sunduğu bu haz vaktini içine sindirmek istiyordu.

Beyaz: Cem Özer'in bir lafı var, "İnsan kazanmak insan biriktirmek" diye.

Aynı bölümde çalışan kızlarla bilezik, kolye, yüzük kuponları biriktirmek için ortaklaşa Gündoğdu gazetesini almışlardı.

Küçük bir kavanozda yağmur suyu biriktirmek eğlenceli bir iştir, bilirsin.

Konsantrasyon, dağılmış kuvvetleri merkezleştirmek, enerjiyi biriktirmek, ulaşmak istediğimiz amaca varmaktır.

Ağustos'a kadar dinlenmek ve yeniden enerji biriktirmek üzere iç dünyanıza çekilebilirsiniz ama yeterince yalnız olmayacaksınız.

Zira 16 Mayıs'tan itibaren gerçek bir Koç gibi enerjik olabilmek ve atılım yapabilmek için içe dönmek ve gücünüzü biriktirmek zorundaydınız.

Aslında bilgi biriktirmek insanın bireysel olmaktan çok toplumsal bir özelliğidir.

Doğa ve öteki insanlarla etkileşimini geliştiren insanoğlu, tüm ilişkilerinden öğrendiklerini, başkalarına aktarmak için biriktirmek istedi.

2.1.2.4. Koleksiyon yapmak

Çalışma verisinde koleksiyon yapmak anlamına 10 örnekte rastlanmıştır. Fiil; somut ve soyut, biçimce teklik ama kavram alanı olarak çokluğa işaret eden isimlerle beraber kullanılmıştır. Çokluk eki +IAR ile çekimlenmiş isim örneklerinde ise çokluk eki çeşitlilik işaretleyicisi olarak kullanılmıştır. Aşağıda ilgili 10 örnek yer almaktadır.

Ölümü ve acıları biriktirmek geride acı bırakıyor.

Hobilerim arasında kartpostal biriktirmek..." falan diye anlatmaz.

Dünyayı parmağında döndürdüğünü düşünen bencil yazarımız, "Annenizin özel merakı mıdır, tecavüz haberlerini biriktirmek?" diye sordu.

Hayatımda aldığım ilk aşk mektubudur ve kafama pisliyim ki hatıra biriktirmek gibi bir alışkanlığım yok, çıkarır, tekrar okur ağlardım şimdi ne güzel.

Çocuk olmak, yeniden ağaçların tepesinde dolaşmak, kesilen kavakların kabuklarını torbalara doldurup, ekmek ocağının yanında biriktirmek...

Çizgi roman biriktirmek, dergi serilerini tamamlamak da ayrı bir zevk.

Ne yalan söyleyeyim, bendeki kitap merakında, okumakla biriktirmek atbaşı gidiyordu.

Oyunun keyfinin yanı sıra, misket biriktirmek sanırım bu işin en zevkli kısmıydı.

Okuyup bitirdiğimiz haftalık, aylık dergileri biriktirmek gibi bir alışkanlığımız yoktur.

Bir müzenin varolma nedeni sadece biriktirmek olmadığından, biriktirilenlerin hangi ölçü ve kritere göre bir araya getirileceği, nasıl saklanacağı ve sergileneceği, kısacası izleyicisi ile nasıl buluşacağı gibi pek çok ardıl soru işaretlerini beraberinde getirmesinden dolayı koleksiyon yönetimi ve politikası sanıldığından çok daha önemli bir uğraştır.

2.1.3. biriktirmek

TUD'dan elde edilen çalışmanın veri tabanına göre “biriktirt-”fiiline bir örnekte rastlanmıştır. Fiil ilgili tek örnekte soyut, biçimce teklik ama kavram alanı olarak çokluk da ifade eden sermaye aismi ile beraber kullanılmıştır. Rastlanan tek örnek aşağıda yer almaktadır.

2.1.3.1. Öğrenmek, yarar sağlamak vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek

1 örnekte rastlanmıştır.

Çünkü devlet, elindeki iktidarı bir özel sermayedar gibi sermaye biriktirmek -bu arada biriktirtmek- için kullanıyordu.

2.2. toplamak / toplatmak / toplattırmak

2.2.1. toplamak

TUD'dan elde edilen çalışma verisine göre “topla-”fiiline 843 örnekte rastlanmıştır. Fiilin Türkçe Sözlük'te kullanım sıklığı dikkate alınarak sıralanmış şu on bir anlamı vardır: 1. Bir araya getirmek. 2. Devşirmek. 3. Devşirip kaldırmak. 4. Dağınıklaktan kurtarmak. 5. Bir araya getirmek, düzene sokmak, düzeltmek. 6. Artırıp biriktirmek. 7. Hizmete çağırarak. 8. Vergi veya bağışı verecek olanlardan almak. 9. Şişmanlamak, kilo almak. 10. Çıban, yara irinlenmek. 11. Sayıları veya nicelikleri birbirine ekleyip toplamını bulmak. Çalışmanın veri tabanında söz konusu anlamlardan bir araya getirmek, devşirmek-biriktirmek, vergi-bağış almak, düzenlemek-düzeltilmek, çağırarak olmak üzere beş tanesine rastlanmıştır. Rastlanan anlamların çalışma verisinde tespit edilen kullanım sıklığı şu şekildedir: 1>2>8>5>7.

Türkçe Sözlük'te almak işinin konusu vergi ve bağıştır (vergi topla-, bağış topla-). Çalışma veri tabanında ise almak eyleminin konuları çeşitlenmiş ve silah, cüzdan, eşya gibi isimler de almak eylemine konu olmuştur. Bunlarla beraber veri tabanında “topla-” fiili anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılar oluşturmuştur.

Fiil; popülarite, sempati, etki, faaliyet, ölçüt, ekosistem, görüş, özellik, güç, neden, amaç, ilgi, referans, gelecek, yönetim şekli, eleştiri, bilgi, tartışma, dönüt soyut isimler ile eşdizimli kullanılabilirdiği gibi şirket, incil, belge-doküman-veri, büyükelçi, yumurta, bilgi, sperma, silah, bağış, oy, sinyal, para, haber, atık, imza, kömür-çelik, su, yemek, öğrenci, yardım, araştırma, çalışma, eşya, çöp, yatak, sempozyum, vergi, çoğunluk, saç, cüzdán, besin, idari alanlar, balık, yapılacaklar, çiğdem-sümbül, oy somut isimler ile de kullanılmaktadır. Soyut olsun somut olsun fiilin beraber kullanıldığı isimler ya kavramsal olarak çokluk da iletir yahut +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmaktadır. Kavramsal olarak çokluk da ileten isimlere çokluk eki getirildiği örneklerde ise çokluk eki çeşitliliği işaretlemiştir. Aşağıda “topla-” fiilinin çalışma verisinde rastlanan anlamları ve örnek cümleler yer almaktadır.

2.2.1.1. Bir araya getirmek

Çalışma verisinde bir araya getirmek anlamına 40 örnekte rastlanmıştır. 40 örneğin 31’inde bir araya getirilen şeylerin ortak bir payda altında toplandığı vurgusu yapılmaktadır. Fiil, somut ve soyut çokluk eki almış isimler ile kullanılmış, çokluk eki kullanılmayan isimler ise kavramsal olarak çokluk işaret etmiş (güç, ilgi, çokluk, saç, su gibi...) ya da nicelik ifade eden bir sıfat (çok, tamamı) ile birlikte kullanılmışlardır.

İyi bir bilgi yönetiminin aslında daha çok bilgi toplamak yerine gereksiz bilgileri "filtrelemek" olduğunu vurgulamıştı.

Grubun, altın üretimi, işlenmesi ve satışıyla ilgili tüm şirketleri bir ihtisas holdingi bünyesinde toplamak amacıyla 2002’de kurduğu Goldart Holding’in, sermayesi 20 trilyon liradan 25 trilyona çıkarılacak.

Filozof Eflatun’dan Lutter Martin’dan Calvin Kalvan’dan yardım isteyip değişik şekillerde yazılan İncilleri bir tek İncil’de toplamak istedi.

Bu sebeple çocuk, anne ve babasının dikkatini çekmek, ilgiyi tekrar kendi üzerinde toplamak için onların yasakladığı şeylere meyledecektir veya bu fitri duygularını tatmin edecek başka kaynaklara yönelecektir.

Tam üyelik başvurusunda bulunmadan önce, görüşlerini almak üzere, AB ülkelerindeki Büyükelçileri Ankara’da toplamak ve özel sektör temsilcileriyle de görüşmek istedik.

Bu faaliyetleri planlama, uygulama ve kontrole ilişkin faaliyetler olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

Değerlendirme ölçütlerini içerik ölçütleri ve tasarım ölçütleri olmak üzere iki genel başlık altında toplamak olasıdır.

Dünyada var olan temel ekosistemleri ise atmosfer (hava), hidrosfer (sular), litosfer (kayalar) ve biyosfer (canlılar) olmak üzere dört ana grup altında toplamak mümkündür.

Askerin gücünü kendisinde toplamak istedi.

Eğitimde deneyimin önemini kavramış olan Mustafa Necati, bir konuşmasında şöyle diyor: "...genel eğitim sorunlarında danışmasız hiçbir karar vermemek ve her zaman en genç öğretmenden en büyük üstatlara dek bütün meslektaşlarımızın görüşlerini toplamak temel ilkelerimizdendir ve bu ilkeler içinde yürütmekteyiz.

Bulgaristan'daki durumun özelliklerini, konularımız açısından üç noktada toplamak mümkün.

2.2.1.2. Devşirmek, biriktirmek

Çalışma verisinde devşirmek, biriktirmek anlamına 34 örnekte rastlanmıştır. Fiil; 34 örneğin 17 tanesinde bilgi, belge, veri isimleri ile beraber kullanılmıştır. Eşdizimli olduğu isimler somuttur. Biçimce tekil ama kavramsal olarak çokluk işaretleyen isimlerle kullanılmıştır. İsim, kavram alanı olarak çokluğa işaret etmiyorsa çokluk eki ile çekimlenip çoğullaştırılmıştır.

Oysa, belge toplamak kayıt dışını önlemede çok önemli.

Yani şayet polis bu konuda bilgi toplamak isterse diğer her insan ve kurumdan fazla toplar.

Eğer aşığı geliştirmek daha önceden mümkün olmamışsa bu aşığı geliştirmek, test etmek ve üretim için milyonlarca döllemiş yumurtayı toplamak için gerekli süre 250 günü bulabilir.

Yüzeyden balıkları toplamak suretiyle (Martılar), dalarak (Deniz Kırlangıçları), başkalarının besinini çalarak (Korsan Martılar), yumuşakçaların kabuklarını açarak (Kocagözler ve Deniz Saksığanları) beslenebilirler.

Bahanemiz, sonradan daha iyi anlayacağımız gibi, pek çocukçaydı; çiğdem, sümbül vb şeyler toplamak istiyorduk.

Biraz kekik toplamak istiyordu.

Her kafada biraz da Goethe'nin Faust'u Mefistofeles'le çatışmıyor mu? Fransız Devrimi'nin zakkum çiçeklerini Henri Heine'nin bahçelerinden toplamak ne güzel şeydir.

Yasal belgeleri toplamak ve elektronik ortamda iletmek şeklinde sıralanabilir.

Musa Çiftçi, "Bir Grup Yükseköğretim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması" adlı çalışmasında fakülte son sınıf öğrencilerinden 102 adet yazılı doküman toplamak ve bunlardaki kelimelerin frekanslarını tespit etmek suretiyle "aktif kelime listesi" oluşturmuştur.

Haber toplamak için gereken kadroların eskisinin 5-6 katına çıkmış olması da mali sorunları ön plana çıkardı.

2.2.1.3. Almak

Çalışma verisinde almak anlamına 4 örnekte rastlanmıştır. Örneklerin dördünde de sayılabilir, somut isimler ile beraber kullanılmış ve isimlerin tamamı çokluk eki ile çekimlenmiştir.

NATO üyesi ülkeler, Makedonya'ya silahlı Arnavutların silahlarını toplamak ve imha etmek için yaklaşık 3 bin asker gönderilmesi planına nihai onayı verdi.

Öte yandan Kürtleri dövme, silahlarını toplamak ve öldürmek üzere ünlü "komando operasyonları" devam etmektedir.

Yurda geri dönmüştük, abimin eşyalarını toplamak için.

Hatta bazen çantalardan cüzdan toplamak yerine, benim yaptığım işe kafa yoranları takip ediyordum.

2.2.1.4. Vergi, bağış almak

Çalışmanın veri tabanında vergi, bağış almak anlamına 10 örnekte rastlanmıştır. Somut ve yapıcı teklik isimler ile kullanılmış ancak isimlerin tamamı kavramsal olarak çokluk kavramını da içermektedir. Bir örnekte +IAr eki birlikte kullanıldığı ismin çeşitliliğine işaret etmektedir.

Dolayısıyla, girişimci bir yaklaşımla, ürettiği mal ve hizmetleri, öğrencilerine ve topluma satmak, bağış toplamak; hasılatı maksimum, maliyeti minimum yapmak anlayışı yerleşmelidir.

Bu arada toplumun çeşitli kesimlerine özellikle seçim öncesi dönemlerde oy toplamak amacıyla bazı ekonomik imkânlar sağlamayı da ihmal etmemelerine rağmen oy oranları giderek düşmüştür.

Siyasete katıldığında dahi kadınların ya karar mercilerinde yer almaktan ziyade, "sadece para toplamak, ayak işlerini yapmak, propaganda çalışmalarını yürütmek için siyasete girdikleri düşünülmüş" ya da çoğu zaman kendi adlarına değil ailelerinden bir erkek adına faaliyette bulduklarına tanık olunmuştur.

Ancak, oy toplamak için gerekli olmayan bazı ürünler aşırı şekilde desteklenmiş, devlet destek için emisyonla başvurmuş, para hacmi artmış, enflasyon hızlanmıştır.

Gösteriş ve riyaya çok düşkün olması yanında, hayalci de olan Said-i Nursi, kurmaya çalıştığı "Medrese-tüz-Zehra" adlı medreseye yardım toplamak için İstanbul'a gitmiş ve burada birtakım siyasi işlere girişmiştir.

Zengin işadamı Hasan Özyayın'ın yardım toplamak için toplantıya çağırdığı isimlerin listesini gösteriyorlardı.

Antalya Hali'nde komisyonculuk yapan Hamdi Güneş sistemin niçin komisyoncuların üzerine yüklendiği sorusuna "Devlet kolayca vergi toplamak istiyor ve komisyoncudan aldığı vergiyi yeterli görüyor.

Almanya'da kurdukları İslam Kültür Merkezlerinde Müslümanların temsilciliğini üstlenmek yolundaki girişimleri Almanya'daki Müslümanlardan vergi toplamak ve dini eğitimlerini üstlenmekle sonuçlanacak iken orada yaşayan bir Türk sendikacısının faaliyetleri sonucu bu girişim son anda durdurulmuştur.

Muhtesibin görevleri ise sırasıyla; esnafı kontrol etmek; iş yeri açma ruhsatı vermek, vergileri toplamak, ihtisap gelirlerini dağıtmak, mürur tezkirelerini vermek, kıyafet düzenini sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Bu yöntemle göre, yerel yönetimlere diledikleri şekilde vergi toplamak yetkisi verilse dahi siyasal, ekonomik ve teknik bazı sebepler dolayısıyla merkezi yönetimin önceden bazı objektif kriterler koyması ve bazı kısıtlamalar getirmesi kaçınılmazdır.

2.2.1.5. Düzenlemek-Düzeltilmek

Çalışma verisinde düzenlemek-düzeltilmek almak anlamına 3 örnekte rastlanmıştır. Fiil; somut, sayılabilir ve çokluk eki ile çekimlenmiş isimler ile beraber kullanılmıştır.

Evine gidip eşyalarını toplamak istedi, ama vazgeçti.

Dünyanın en kötü ve zorba yönetimleri bile, örneğin çöpleri toplamak ve fırınları çalıştırmak zorundadır.

Yatakları açmak, toplamak, sofrayı kurup kaldırmak işi, benim işim.

2.2.1.6. Çağırma

Çalışma verisinde çağırma anlamına 1 örnekte rastlanmıştır. Fiil, somut ve kavram alanı itibariyle çokluk da işaret eden bir isimle beraber kullanılmıştır.

Aynı zamanda buldukları şehir ve ilçelerde hükümetin isteği üzerine zahire ve işçi sağlamak, hayvan toplamak ve sevk etmek, menzil işlerini düzenlemek, asker toplamak gibi işleri de yürütürlerdi.

2.2.1.7. Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Yapılar

Çalışma verisinde 8 örnekte fiil anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılar oluşturmuştur. İlgili örnekler aşağıda yer almaktadır.

*Bu aşamada gerek **dikkat toplamak** ve gerekse verilen cümle ya da kelimeyi kavratmak için öğretmen kılavuz sorular sorabilir.*

***Hasadı toplamak** satış personeline kalır.*

*Daha öz deyişle, **ilgi ve dikkat toplamak**, anlamlılık kazandırmak bakımından, haberi yaparken olay ve sorunları aslına sadık, esas çerçeve içinde özetlemeli, kurmalıdır.*

*Dolayısıyla herkes **kendini toplamak** zorunda.*

*Masasına otururken çalan telefonun sesiyle **aklına başına toplamak** zorunda kaldı.*

***Enerji toplamak** için kendimizi hemen Karadeniz yemekleriyle süslü bir sofranın başında buluyoruz.*

*Yeterli eğitimi alıp, ustalaşınca **besin toplamak** için gün ışığına çıkarlar.*

*Tanrı Apollon, Zephyros ve Hyakinthos disk atma yarışlarının başlamasından önce, bir parça dinlenmek, **güçlerini toplamak** ve yarışçıları varlıklarıyla ürkütüp dedikodulara neden olmamak düşüncesiyle, Olympos Dağının düzlük bir tarafına kurulan çadıra çekilmişlerdi.*

2.2.2. toplatmak

TUD'dan elde edilen veri tabanına göre “toplat-”fiiline beş örnekte rastlanmıştır. Türkçe Sözlük'te “toplat-” eylemi *toplama işini yaptırmak* biçiminde tanımlanmıştır. Bu noktadan hareketle çalışma verisinde fiil, devşirip kaldırmak ve hizmete çağırma üzere iki anlamda kullanılmıştır. Fiil; *kitap, çocuk, silah-cephane, leş, gazete,*

sarıklılar, tuz somut isimleri ile birlikte kullanılmıştır. Söz konusu isimler kavram alanı olarak çokluğa da işaret etmektedirler, çokluk işaretlemeyen sarıklı ismi ise +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmıştır.

2.2.2.1. Devşirmek/Devşirip kaldırmak

Çalışma verisinde devşirmek/devşirip kaldırmak anlamına 4 örnekte rastlanmıştır. Fiil, somut ve çokluk eki ile çekimlenmiş yahut çokluk işaretleyen bir sıfat ile (kırk elli bin) tamlanmış adlarla eş-dizimli kullanılmıştır.

*Çamaltı Tuz İşletmesi Müdürü, ilkel tekniklerle çalışan tesislerin niçin modernleştirilmediğini sosyal yönü ağır basan ilginç bir açıklama ile izah ediyor: "Eylül ve ekim aylarında iki ay boyunca tuz toplayan insanlar bu işlerinden olmasın diye Çamaltı Tuz İşletmesi'ni hükümet modernleştirmek istemiyor." Halbuki ilkel şartlarla elde edilen tuzları hiç bir sosyal güvencesi ve iş garantisi olmayan, yılda sadece iki ay çalışma imkanı olan insanlara eziyet ederek **toplatmak** yerine tesisleri modernleştirip, bir çok insana sürekli iş sağlamak daha mantıklı.*

*Hayatında bir klasik müzik konserine, bir operaya adım atmamış; bale deyince akıl ve gözü balerinlerin apış arasına kayan, tiyatro diye yalnız televizyondaki skeçleri izlemiş; sinema deyince yalnız insanı ve zamanı tüketen filmler izlemiş, heykel deyince taşın çıplaklığından korkan adamlar, edebiyat ve şiirle, yalnız yasaklamak, suç duyurusunda bulunmak, kitapları **toplatmak** için ilgilenmiş birtakım adamlar, kültür ve sanat yaşamımız üzerine ahkâm kesiyor.*

*Bir gazetenin yasal olarak çıkmasına izin verdikten sonra, onu tehditle sattırmamak, binlerce lira harcanarak basılan kırk elli bin gazeteyi tepeden inme bir buyrukla, yasalara karşı **toplatmak**.*

*Böylece İzmir'in işgâlini, ilk gün hükümetten öğrenen Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün de sorumluluk bölgesinde asayiş sağlamaya, mevcut silâh ve cephaneleri **toplatmak** ve kendiliğinden toplanan ve bölgelerine yapılacak muhtemel bir saldırıya karşı koymak için çalışan şûraları dağıtmak olan görevine başlamak üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.*

2.2.2.2. Hizmete çağırarak

Çalışma verisinde hizmete çağırarak anlamına bir örnekte rastlanmıştır. Fiil, somut ve kavram alanı itibariyle çokluk da işaret eden bir isimle beraber kullanılmıştır.

*Devşirme bence devletin halka, çocuklarını Müslümanlar tarafından verilecek sivil ve askeri hizmet için **toplatmak** ile buyruğa karşı gelmenin cezasını göze almak arasında seçim yaptıran bir hizmet istemiydi.*

2.2.3. toplattırmak

TUD'dan elde edilen çalışma verisine göre “toplattır-”fiiline iki örnekte rastlanmıştır. Fiil; ot somut ismi ve laika soyut ismi ile birlikte kullanılmıştır. Söz konusu isimler kavram alanı olarak çokluğa da işaret etmektedirler. Örneklerin ikisi de devşirmek anlamında kullanılmıştır.

2.2.3.1. Devşirmek

Çalışma verisinde devşirmek anlamında iki örnekte rastlanmıştır.

Yarın ot **toplattırmak** ve erlere, toplatılan otlardan yemek yaptırılması için subay adayı Cemal efendi görevlendirilmiştir.

Ya arabalar, ya beygirler, ya o beygirlerin çıkardıkları? Gerçi beygirlerin çıkardıkları Laika'yı sevenlere **toplattırmak** kolaydı.

3. Tablolar

Aşağıda çalışma verisini ve veriye ait kullanım ve anlam sıklığı tasniflerini gösteren tablolar ve tablolara ait yorumlar yer almaktadır.

Tablo 1. “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-” ve “toplattır-” Fiillerinin Eşdizimli Kullanıldığı İsimler

birikmek	3	toprak, zehirli madde
biriktirmek	62	ölüm, acı, hatıra, bilgi, değer, enerji, güç, öğrendikleri, hayat, anı, hınç, sevap, geçmiş; kartpostal, haberleri, para(!)-altın-dolar-sermaye-, su, besin maddesi, kabuk, çizgi roman-kitap-dergi, misket, insan, kupon, hediye, görüntü, kan, söz, sadaka
biriktirtmek	1	sermaye
toplamak	843	popülarite, sempati, etki, faaliyet, ölçüt, ekosistem, görüş, özellik, güç, neden, amaç, ilgi, referans, gelecek, yönetim şekli, eleştiri, bilgi, tartışma, dönüt; şirket, incil, belge-doküman-veri, büyükelçi, yumurta, bilgi, sperma, silah, bağış, oy, sinyal, para, haber, atık, imza, kömür-çelik, su, yemek, öğrenci, yardım, araştırma, çalışma, eşya, çöp, yatak, sempozyum, vergi, çoğunluk, saç, cüzdan, besin, idari alanlar, balık, yapılacaklar, çiğdem-sümbül, oy.
toplatmak	5	kitap, çocuk, silah-cephane, leş, gazete, sarıklılar, tuz
toplattırmak	2	ot, laika

Yukarıdaki tabloda özetlendiği gibi yapılan çalışmada “topla-” fiili, “birik-” fiilinden çok daha fazla ad ile eş dizimlilik oluşturmuş ve bu duruma paralel olarak daha sık kullanılmıştır.

Aşağıdaki tabloda da görülecektir ki Türkçe Sözlük'teki her bir fiil için verilen anlam sayılarına paralel olarak “topla-” fiili, “birik-” fiilinden çok daha fazla anlamı işaretlemek için kullanılmıştır. Kullanım çeşitliliğinin yanında

yukarıdaki tabloda da işaret edildiği gibi kullanım sıklığında tespit edilmiş olan ciddi farklılık kullanım çeşitliliğine de yansımış ve kendisini göstermiştir. Yani kullanım sıklığında görülen büyük farklılık, işaretledikleri anlam çeşitliliğinin farkına da sebep olmuştur.

Tablo 2. “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-” ve “toplattır-” Fiillerinin İşaret Ettiği Anlamlar ve Bunların Kullanım Sıklıkları

birikmek	3	1. bir araya gelmek, toplanmak	1
		2. birbirine eklenip çoğalmak	2
biriktirmek	61	1. toplayıp yığmak	5
		2. bir şeyi ölçülü kullanarak arttırmak, tasarruf etmek	21
		3. öğrenmek, yarar sağlamak vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek	25
		4. koleksiyon yapmak	10
biriktirtmek	1	1. Öğrenmek, yarar sağlamak vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek	1
toplamak	100	1. bir araya getirmek	40
		2. devşirmek, biriktirmek	34
		3. almak	4
		4. vergi, bağış almak	10
		5. düzenlemek-düzeltilmek	3
		6. çağırarak	1
		7. anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılar	8
toplattırarak	5	1. devşirip kaldırmak	4
		2. hizmete çağırarak	1
toplattırarak	2	1. devşirmek	2

Veri tabanında “birik-” fiiline üç örnekte rastlanılmıştır. Fiilin, Türkçe Sözlük’te kullanım sıklığı sırasına göre ilk sırada yer alan *toplanıp yığılmak* anlamına çalışmanın veri tabanı içerisinde rastlanmamıştır. Sözlükte 2. sırada yer verilen *bir araya gelmek, toplanmak* ve 3. sırada yer verilen *birbirine eklenip çoğalmak* anlamlarına ise çalışmanın veri tabanında sıklık sırası tam tersi olacak biçimde yani 3>2 biçiminde rastlanmıştır. Fiil; somut, biçim olarak tekil ancak kavram alanı olarak çokluk anlamını da içerisinde barındıran isimler ile beraber kullanılmıştır.

Çalışma verisinde, “biriktir-”fiiline 61 örnekte rastlanmıştır. Fiilin Türkçe Sözlük’te yer alan 1. *toplayıp yığmak*, 2. *bir şeyi ölçülü kullanarak artırmak, tasarruf etmek* ve 3. *öğrenme, yarar sağlama vb. sebeplerle bazı nesnelere bir araya getirmek, koleksiyon yapmak* anlamlarının tamamına çalışma veri tabanında rastlanmıştır. Söz konusu anlamların çalışma verisi içerisinde tespit edilen sıklık sırası çoktan aza doğru şu şekildedir: 3>2>4>1. Fiil; soyut isimler ile eşdizimli kullanılabildiği gibi somut isimler ile de kullanılmıştır. Fiilin eşdizimli kullanıldığı isimler ya kavramsal olarak çokluğu da kapsamıştır yahut +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmıştır. Kavramsal olarak çokluk da ileten isimlere (anı/anılar) çokluk eki getirildiği örneklerde ise çokluk eki çeşitliliği işaretlemiştir.

“topla-” fiilinin çalışmada belirlenmiş 100 örnekle veri tabanında, Türkçe Sözlük’te sıralanmış 11 anlamın *bir araya getirmek, devşirmek-biriktirmek, vergi-bağış almak, düzenlemek-düzeltilmek, çağırmak* olmak üzere beşine rastlanmıştır. Rastlanan anlamların çalışma verisinde tespit edilen kullanım sıklığı çoktan aza doğru şu şekildedir: 1>2>8>5>7.

Türkçe Sözlük’te *almak* işi yalnızca *vergi ve bağış* konulu iken, çalışma verisinde bunun dışında da *silah, cüzdan, eşya isimlerinin* de konu olması ile kullanılmıştır. Bunlarla beraber veri tabanında “topla-” fiiliyle oluşan anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılara da rastlanmıştır. Fiil soyut isimler ile eşdizimli kullanılabildiği gibi somut isimlerle de eşdizimlilik oluşturmuştur. “topla-” fiilinin beraber kullanıldığı isimler ya kavramsal olarak çokluğu kapsamış yahut +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmıştır. Kavramsal olarak çokluk kavram alanını da kapsayan isimlere getirilene çokluk eki çeşitliliği işaretlemiştir.

Çalışma verisine göre “toplat-”fiiline beş örnekte rastlanmıştır. Fiil, *devşirip kaldırmak* ve *hizmete çağırmak* üzere iki anlamda ve hep somut isimlerle beraber kullanılmıştır. Söz konusu isimler kavram alanı olarak çokluğu da kapsamaktadırlar, çokluk işaretlemeyen *sarıklı* ismi ise +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmıştır.

bilgi, para ve haber “biriktir-” ve “topla-” fiillerinin her ikisinde de ortak kullanılan isimlerdir, ancak eşdizimli kullanım sıklıkları değişmektedir. *haber* her iki fiille de birer kez kullanılmıştır. *bilgi* ismi ise iki örnek dışında hep “topla-” fiili ile kullanılmıştır. *para* ismi bir örnek dışında hep “birik-” fiili ile kullanılmıştır. “biriktir-” fiili örneklerinde yığma, bir araya getirme, havuz oluşturma anlamında kullanılırken ve havuzun bütününe işaret edilirken, “topla-” fiili ile kurulan örneklerde eşdizimli kullanıldığı ismin teker teker elde edilmesi işi kastedilmektedir, yani asıl olan işin kendisidir sonucu değil. Üstelik ortak kullanılan *bilgi, para ve haber*

isimlerinde dikkat çeken nokta, somut isimlerin daha çok *birirmek* eylemine konu olmasıyken, soyut isimler çoğunlukla *toplanmaktadır*.

SONUÇ

Bu çalışmada çokluk kavramı, TUD veri tabanından yararlanılarak Türkiye Türkçesinde “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-” ve “toplattır-” fiilleri ve bu fiillerin birlikte kullanıldıkları isimlerin özellikleri bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemede aynı kavram alanına aitmiş gibi düşünülen “birik-” ve “topla-” fiillerini birbirlerinden ayıran farklar tespit edilmiştir.

“birik-” fiili, Türkçenin tarihi devirlerinden bugününe fonetik olarak uğradığı küçük değişiklikler dışında Türkçenin hemen hemen her sahasında kullanılmıştır. “topla-” fiiline ise ilk defa Lehçe-i Osmanî’ de rastlanmıştır. Yani “topla-” fiili “birik-” fiiline nazaran görece daha yeni bir dönemde kullanım alanına girmiştir. Tablolarda da dikkat çekildiği gibi “topla-” fiilinin kullanım sıklığı ve işaret ettiği anlam çeşitliliği, fiilin yeni kullanılıyor olmasıyla ilgili olabilir.

Her iki fiilin de mastar biçimleri üzerinden yorum yapılacak olursa “birik-” fiili bir oluş fiili iken “topla-” fiili bir eyleyene ihtiyaç duyar yani bir kılış fiilidir. Aralarındaki ciddi oranda olduğu gözlemlenen kullanım sıklığı ve çeşitliliğindeki farklılığın söz konusu durumla ilgisi kurulabilir. “birik-” fiilinin bir oluş fiili iken çatı eki ile genişletilmiş kılış fiili (biriktir-) biçiminden çok daha az sayıda kullanılmış olması bu duruma katkı olarak eklenebilir.

Bu çalışmaya konu olan fiiller arasında daha çok “topla-” fiili anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş yapılar meydana getirmiştir. Diğer fiillere kıyasla kullanım sıklığı dikkate alınacak olduğunda söz konusu durumun doğal bir sonuç olduğu düşünülebilir.

Çalışmaya konu olan fiiller hem somut hem soyut isimlerle eşdizimlilik oluşturmaktadır. Ancak isimler her zaman ya kavramsal olarak çokluk işaret etmiş yahut +IAr çokluk eki ile çoğullaştırılmış ya da isimlerin çokluğuna işaret eden nicelik sıfatları ile birlikte kullanılmışlardır. İsim, hem kavramsal olarak çokluk işaret ediyorsa ve hem de +IAr eki almış ise çokluk ifade eden isme gelen çokluk eki ismin işaret ettiği kavramın çokluğuna değil çeşitliliğine vurgu yapmıştır.

Çalışmada, “birik-”, “biriktir-”, “biriktirt-”; “topla-”, “toplat-” ve “toplattır-” fiilleri ve bunların eşdizim özellikleri TUD veri tabanı dikkate alınarak Türkiye Türkçesi özelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda aynı kavram alanına yönelik fiillerin eşdizimlilik ve sıklık özellikleri açısından ele alındığında farklı anlam ve eşdizimlilik ilişkileri sergilediği görülebilmektedir. Bu çerçevede gerek Türkiye Türkçesinde gerekse Çağdaş Türk lehçelerinde isim ve fiillerin eşdizimlilik özellikleri, kapsamlı değerlendirmelere muhtaç bir konu olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III İndex*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Clauson, Sir. Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Clarendon Press: Oxford.
- Ehmetyanov, Rifkat, R. Möhemmetdinov, F. Nurieva , F. Ganiev, (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük*. Ankara. TDK Yay.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- İlhan, Nadir (2009). *Türk Dilinde Çokluk*. Elazığ: Manas Yay.
- Kahraman, Tahir (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: TDK Yay.
- Karaoğlu, Serdar (2014). Türkçe Çevirimiçi Derlemler Üzerine. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 181-188.
- Korkmaz, Z. (2012). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara. TDK Yay.
- Necip, Emir Necipoviç (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Çev. İklil Kurban) Ankara: TDK Yay.
- Nişanyan, Sevan (2018). *Nişanyan Sözlük, Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yay.
- Özşahin, Murat (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara. TDK Yay.
- Öztürk, Deniz (2008). *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*. Ankara: TDK Yay.
- Tanırlarıyla Tarama Sözlüğü (2009). Ankara. TDK Yay.
- Torun, Yeter (2014). Tarama Sözlüğü Verilerine Göre Türkçede Çokluk Bildiren Fiiller ve Birlikte Kullanıldığı İsimlerle Sayılabilirlik Bağlamında Görünümleri. *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı İçinde*, 295-308.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara. TDK Yay.
- Uzun, Nadir Engin (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları, Türkçe Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 39.
- Ünlü, Suat (2012). *Harezmetinordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yusupova, Nasiba (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- ## ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKÇA
- Nişanyan Sözlük, <https://www.nisanyansozluk.com/> (erişim tarihi: 14.07.2021).
- Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), <https://v3.tnc.org.tr/login> (erişim tarihi: 19.07.2021).